

Svøriki, Karl Knutsson, sum seinni gjørdist kongur, Svante Nielsson, sum var ríkisstjóri í Svøriki, Sten Sture, eldri og faðir Gustav Vasa, Erik Johansson.

Uttan fyri borgmúrarnar á Kastelholm vóru ofta harðir bardagar, og álandingar vóru altíð fúsir at hjálpa teimum, sum herjaðu á Kastelholm. Tá ið Engelbrecht vant uppreistrarmerkið á stong í Dalarna 1434, gjørdur allir bøndur í Svøriki uppreistur, og tá varð Kastelholm tikið av einum heri úr Østerbotten í Finlandi við álendskari hjálpi.

Magnus Smek (Smek: ein bloyta ella kventil) royndi at sleppa sær upp á aftur ta svensku trúnnuna. Tað slapp hann ikki, Albrecht av Mecklenburg varð sitandi á tí svensku kongatrúnnuni. Men av tí, at hesin góði Albrecht fekk so nógvar týskarar at koma til Svøriki og gav teimum so høg embætti og so nógvald, loypti tað at enda slíka øði í svenskar stórmenn, at teir gjørdu uppreistur og fingur Margrethe, drottning í Danmark, at hjálpa sær.

Í bardaganum við Falköping 1389 tapti Albrecht, hann varð fangaður, men slapp við livinum, fór heim aftur til Mecklenburg og doyði 1412, sama ár sum Margrethe doyði. Men bardagarir uttan fyri borgmúrarnar á Kastelholm hildu fram ikki minni harðir aftan á fundin í Kalmar 1397, tá ið øll trý norðurlond, Danmark, Noreg og Svøriki komu undir danskt vald, eisini Áland og sjálvsagt Kastelholm slott.

Stríðið um Kastelholm helt fram eisini aftan á, at Gustav Vasa hevði gjørt enda á øllum donskum valdi í Svøriki, danir vóru ikki lættir at reka út úr Kastelholm slotti, ikki fyrr enn 1523 gav tað seg yvir til svíar.

Enn stóð Kastelholm slott í meir enn 200 ár við sínum krýndum múr, tornum og tindum, ein stórusmótsetningur til tær smáu smátturarnar hjá tí vanligu fólkinum í teimum álandsku byggunum.

Ein eldibrandur 1745 oyðilegdi Kastelholm slott fullkomiliga, so at nú standa berir múrarnir eftir og minna ferðamannin á, at alt verðsligt er forgeingiligt.

Men tað vanligu fólkið í Álandi syrgdi ikki oyðingina av Kastelholm slotti. Teir máttmiklu harrarnir, ið høvdu búð á Kastelholm slotti og tað fylgið, teir høvdu havt við sær, høvdu sokið mergin úr tí álandsku almúguni, sum altíð mátti hava kent Kastelholm sum eitt fremmant, nívandi darl, ein svull á tí álandsku samfelagslíkani.

Áland í nýggjari tíð

Almúgulin

Glansurin og gleimurin í salunum á Kastelholm kom ikki langt út um slotsmúrarnar, og álandska bóndafólkið livdi framvegis sitt strævna, fáteka liv, soleiðis sum tey høvdu livað frá avgamlari tíð, har vóru ikki stórar broytingar hendar frá heidnu tíðini til út í móti átjándu öld. Tað var skatturin til kirkju og stat og útskriving av ungum monnum til at manna krigsflotan, sum mintu fólkið á, at Áland var ein litil partur av

Tað fyrr so tyðandi og stórbara Kastelholm-slottið, ið brendi í grund í 1745, har tað í dag bert standa múrarnir eftir

Svøriki.

Høvuðsvinnuvegurin var jarðarbrúk, og hjá teimum, sum búðu í skergarðinum, fiskiskapur og kópaveiða. Bóndagarnir høvdu nógvið kariatúr: hoesn, gæs, seyð og svin. Av skattinum, sum í miðöldini, og eisini í nýggjari tíð, var goldin við matvørum, sæst, hvussu bøndurnir livbjargaðu sær. Vit kunnu taka eitt dømi frá 1537. Hetta ár guldur teir 650 bøndurnir sum skatt til statin m.a. 2270 kg smør ella 3 1/2 kg fyri hvørt húsarhald, 43 neyt, 159 gamlár seyðir, 192 lomb, 34 gæs, 775 kg flek, 672 hoesn, 6725 egg, rug, malt, mjøl, fisk og 172 harur. Umframt hetta skuldi peningaskattur av ymskum slagum gjaldast, gagnviður, brennivíður og kol skuldu eisini lastast, so tá kirkjan hevði tikið sína tiggjund, slapp bóndin at hava tað, ið eftir var. Í góðum árum var so mikið eftir, at tað røkk til livsins uppihald, men í ringum árum knipti tað í stórum.

Vetrartíðir hjá kariatúrnum, seyði og neytum, var hoyggj, aftrat hoynum fingur kariatúrini smáar, turkaðar greinar av leyvtrøum, rívan og hoyhvísil. Hesi hoyggingar- amboð høvdu verið brúkt líka úr miðöldini til nitjándu öld. Til at verja við brúktu teir eina plóg, sum valda drigin av tveimum oksum ella tveimum smáum rossum. Tað var mest rugur, sum var sáddur, og tá ið akurin var búgvinn, varð hann skorin við akurnívi. Síðani varð ripað, turkað, treskt við treskitræi og týnt tiningarskupul. Korníð varð fyrri tað mesta malið á hondkvørn, men umleið samstundis við kristni fóru teir at brúka vatnkvarnir, og vindkvarnir fóru teir at brúka í endanum av miðöldini.

Bóndans hús vóru neyðarslig, smá og lág, fyrst í miðöldini vóru tey líka frumkend sum í heidnari tíð, flagveggir, moldgól og hálmtak, men so við og við fóru teir at byggja sær stokkastovur, og eldstaðurin, sum hevði verið mitt í rúminum, varð fluttur í ein avkrók. Innbúgvíð var framvegis fátæksligt, fastir beinkir og leysir krakkar at sita á og eitt fast matborð. Seinni fingur tey sær meira innbúgv, elst mundi kirkjan vera, hon varð brúkt longu í víkingatíðini, á henni kundu tey sita sum á einum

beinki. Ikki fyrr enn um sekstandu öld fór tað vanligu fólkið at fáa sær t.d. skáp og nakrar stólar, kanska eina hill til at seta trælöt upp á.

Tað varð ikki nógvið gjørt við klædnaðin, av málningum í kirkjum kunnu vit siggja, hvussu fólk var í latið. Menn vóru í einari troyggju, trongum brókum og longum hosum, ið rukku upp um knøini, kvinnur vóru ílatnar síðar kjólar (serkir) við belti um miðjuna og fyrirklæði, skógvarnir vóru skinnskógvar, vanligu seymaðir av kópaskinni við reimum (tveingjum) upp eftir leggjunum. Teir litfagra tjóðbúnarnir fóru almúgan ikki at brúka fyrr enn í átjándu öld.

Seinastu hundrad árin saman við Svøriki

Svøriki var eitt heimsveldi, men aftaná, at russar 1709 við Poltava høvdu gjørt enda á høvuðsherinum hjá svium, kunnu vit væl siga, at svenska heimsveldi lá í andaleypt, stríddist við deyðan, tey næstu tólv árin, til tað slóknæði.

Karl XII var ein ófórur krigsmaður, men figgjarliga oyðilegdi hann Svøriki, og fyrri Áland vóru tey kriggi, sum Svøriki var uppi í, til stóran skaða. Pætur hin Stóri bygdi býin St. Pætersborg (Leningrad) í Finsku Víkini við ósan á Nevaánni, og aftan á tað høvdu russar ræði á øllum Álandshavi.

Í august 1714 kom ein russiskur krigsskipafloiti inn í tann russuleysa álandska skergarðin. Meginparturin av fólkinum flýddi í ræðslu til Svøriki. Av teimum, sum eftir vóru, vórðu 260, bæði kvinnur og menn, flutt til Ruslands, hetta var sanniliga ein ring tíð hjá álandingum. Karl XII doyði 1718 við Frederikshald í Noregi, og friðartingarnar millum Svøriki og Rusland endaðu í august 1921. Tá vóru álandingar fegnir, longu um heystið hetta árið kom ein partur av álandingum aftur til Álands, til heimini, sum vóru illa farin, men tann stóra afturflytingin var 1722 og 1723. Árið 1723 var íbúgv-aratalið í Álandi um 6000, og fólkatálið vaks skjótt. 1790 vóru 11.434 fólk í Álandi, so vit kunnu ætla, at lívilkundini hava verið góð, tá ið fólkatálið kundi vaksa so nógvið.

Aftan á friðin við russar vunnur álandingar væl av peningi við at sigla við ferum millum Finland og Stockholm. Stockholm hevði fyrri neyðini at fáa matvørum, og hetta kom væl við hjá álandingum, tí teir áttu nógvið skip. Víst vóru skipini ikki stór, men tað bar væl til at sigla tvørtur um álandshav við teimum. Eisini vinnuvegirnar á landi, bóndavinnan, jarðarbrúk og neytahald, vuku í stórum, fiskiskapur og kópaveiða góvu nógvið av sær, so vit kunnu ætla, tað hava verið góðar tíðir í Álandi í seinna enda av átjándu öld.

Men so hendi tað, at Svøriki aftur kom í kriggi við Rusland. Um hetta kriggi er stutt at siga, at Rusland tók alt Finland og Álandsoyar. Við friðartingarnar 1809 í finska býnum Fredrikshamn (finsk Hamina) royndu svíar sum longest at hava Áland eftir, men teir máttu lúta. Tá ið friðartingarnar endaðu 17. september 1809, máttu svíar skriva undir at lata Áland til russar, gamalt svenskt land síðani steinöldina. Tá var tungt at vera álandingur.

Svensk herskip royndi at verja Áland